

Jezik je prava čovjekova domovina

Uspjeh u borbi za položaj hrvatskog jezika ovisit će velikim dijelom o svijesti svake jezične zajednice da jezik ne služi samo za sporazumijevanje. "Po njemu si sve što jesi" pjevao je Preradović i tako izražavao Humboldtovu misao da je prava čovjekova domovina – njegov jezik

RAZGOVARAO **IVAN PERKOV**
SNIMIO **DAMIR HUMSKI**

Donosimo razgovor s jezikoslovcem Stjepanom Damjanovićem, akademikom, netom umirovljenim sveučilišnim profesorom i aktualnim predsjednikom jedne od najdugovječnijih i, u kulturnom smislu, najvažnijih naših institucija – Matice hrvatske. Razgovarali smo o statusu i perspektivi Matice u našem društvu te njezinim sadašnjim i budućim projektima. Dotaknuli smo se i položaja hrvatskog jezika u akademskoj i široj zajednici, aktualnih jezičnih tema te važnosti promicanja našeg jezika na svim razinama.

Matica na duge staze

Kako biste ocijenili današnji položaj Matice Hrvatske u našem društvu, može li se i kako on unaprijediti? Je li Matica dovoljno vidljiva?

- Mi u Matici hrvatskoj svakako bismo željeli da je vidljivija, ali znam i neke koji bi htjeli da je posve nevidljiva. Matica ima svoje članove i svoje prijatelje, djeluje u zagrebačkoj središnjici i u 120 ogranaka (90 u Hrvatskoj, 30 izvan nje), svaki dan se u Matičinoj palači u Zagrebu i na brojnim drugim mjestima održavaju znanstveni, književni, likovni, glazbeni programi, središnjica i njezini ogranaci izdaju svake godine stotine knjiga... Imamo novine "Vijenac" i vrlo brojne časopise po cijeloj Hrvatskoj. To bi trebalo osigurati neku vidljivost. Stalno te brojeke uvećavamo, uvećavamo i svoje članstvo. Ovih smo dana potpisali ugovor o suradnji s Hrvatskom radiotelevizijom što bi trebalo proširiti krug onih koji znaju nešto o našoj djelatnosti.

Na što ste najponosniji u svom

mandatu na čelu Matice, koji veliki projekti su iza Vas, a koji pred Vama?

- Matica svoje najvažnije projekte radi "na duge staze", zato što su složeni i zato što nikad nemamo dovoljno novca. To znači da se oni najvažniji ne poklapaju s mandatom jednoga predsjednika. Stoga sam želio da nastavimo i ubrzamo rad na velikim našim projektima kao što su "Stoljeća hrvatske književnosti", "Enciklopedija Matice hrvatske", "Povijest Hrvata" (u sedam knjiga), da naše ukupno izdavaštvo bude na visokoj razini, i sve to, kao i prije, ide sad bolje, sad lošije.

Osobno se veselim tome što smo na mnoga važna mjesta doveli mlade ljude tako da među našim zaposlenicima u središnjici oni prevladavaju, a velik ih je broj i među onima koji vode naše ogranke. Mislim da smo dobar korak naprijed postigli i u uvjeravanju našega članstva da uredno ispunjavanje članskih obveza nije samo novčana pomoć ustanovi, nego i znak da je ta ustanova dobro uređena.

50 je godina od Deklaracije – kako danas ocjenjujete njen značaj?

- Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika iz ožujka 1967. tražila je da se jezik zove onako kako hrvatski narod želi, da nitko izvan Hrvatske ne odlučuje o tome kako će taj jezik izgledati i kakvo će mu biti mjesto u društvu. Danas uopće ne vidimo kako bi moglo biti drukčije, a to naše uvjerenje velikim je dijelom zasluha onih koji su se imali hrabrosti založiti 1967. za pravedna rješenja. Mi danas sami odlučujemo o svojem jezičnom

standardu, njegovo mjesto u društvu i njegov izgled posljedica su naših, dobrih i loših, odluka.

Vraćanje na prevladano

Što mislite o ovogodišnjoj "Deklaraciji o zajedničkom jeziku" i kako ocjenjujete njezin odjek u stručnoj, političkoj i najširoj javnosti? Mislite li da se Matica u ovoj problematici dovoljno prepoznatljivo predstavila?

- Matica hrvatska je na više načina iskazala svoje neslaganje sa stavovima u ovogodišnjoj sarajevskoj Deklaraciji. Višeput sam u ulozi Matičina predsjednika isticao da nitko nikome ne može zabraniti da misli da se na temelju štokavštine oblikovalo više standardnih jezika ili da je riječ o jednom jeziku s nacionalnim inačicama ili nešto treće. Ali samo jedno praktično rješenje nudi mir: da svatko svoj jezik zove i normira kako sam želi. To su ona rješenja za koja se zalagala Deklaracija iz 1967. Reagiralo se u našoj javnosti negativno na sarajevsku Deklaraciju jer su je ljudi većinom shvatili kao pokušaj vraćanja na nešto što je već, uz nemale teškoće, prevladano. Osobno ne mislim da ona može ugroziti jezičnu stabilnost u Hrvatskoj, ali treba o njoj voditi računa kao o najavi različitih pokušaja nasilnoga "ujedinjavanja".

Kad negdašnju jezičnu talijanzaciju, germanizaciju, mađarizaciju, srbizaciju... usporedimo s današnjom anglicizacijom, što smatrate većom opasnošću?

- Svaki naraštaj rješava svoje probleme. Ne samo hrvat-

Sveučilišni profesor ima i mora imati odgojne obveze, ali to se neće postići odgojnim tiradama, nego kvalitetnim radom i ponašanjem

Akademik Stjepan Damjanović u razgovoru s našim novinarom

ski, nego brojni drugi jezici susreću se danas s anglicizacijom i bore se protiv pretjeranoga unošenja anglicizama, kako koja sredina zna i može. Uspjeh u borbi ovisit će velikim dijelom o svijesti svake jezične zajednice da jezik ne služi samo za sporazumijevanje. "Po njemu si sve što jesi" pjevao je Preradović i tako izražavao Humboldtovu misao da je prava čovjekova domovina – njegov jezik. U prirodi žive vrlo brojne biljne i životinjske vrste. Bi li priroda bila bolja da sve to svedemo na jednu vrstu? I prije i danas postojao je jezik/postojali su jezici koji su bili snažno sredstvo međunarodnoga sporazumijevanja, ali međunarodni jezici imaju svoje mjesto, svoju funkciju i ne smiju ugrožavati položaj i funkcije nacionalnih standardnih jezika.

Zakon nije progon

Još 2013. založili ste se za zakonsko reguliranje obveza prema hrvatskom jeziku. Što bi takav Zakon trebao propisati?

- Odgovor na to pitanje dijelom je povezan s odgovorom na prethodno. "Zakon o jeziku" kratak je naziv za zakonsko reguliranje položaja hrvatskoga jezičnoga standarda u javnoj uporabi. Takav zakon imaju gotovo sve članice Europske unije i mnoge druge države koje nisu članice. Ti zakoni ne služe za to da kaznite nekoga tko je nešto jezično neispravno rekao, kako vole govoriti oni koji govore o svemu, a ni o čemu ništa ne znaju. Taj zakon, najkraće rečeno, mora osigurati da hrvatski jezik u Hrvatskoj u javnoj uporabi bude uvijek obavezan, osim posve prihvatljivih iznimaka (naravno da će profesori na anglistici govoriti engleski, a na talijanistici talijanski), ali ne može biti da uđete u neku četvrt hrvatskoga grada i da tamo na zgradama imate samo engleske nazive pa onaj tko ne zna engleski ne može znati što na zgradi piše i ne može pronaći onu koja mu je potrebna. Ne može biti da nastavu na nekoj godini nekoga studija izvodiš samo na engleskom pod izgovorom da će to ojačati konkurentnost na tržištu onih koji taj studij završe. Rekao bih ovako: "Hrvatski u Hrvatskoj uvijek, drugi jezici kada god je potrebno". To bi trebao regulirati Zakon, premda ne isključujem da postoje i drukčiji načini da se to osigura.

Možemo li biti zadovoljni razinom pismenosti i znanja o hrvatskom jeziku naših mladih?

- Ne možemo biti zadovoljni razinom i znanjem ni mladih ni starih. No, moramo dobro znati čime to nismo zadovoljni. Ne trebamo pridavati veliku pažnju onim zakeralima koji bi stalno htjeli nešto ispravljati i kojima ništa izgovoreno ili napisano nije u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom. Potrebno je da razvijamo svijest o važnosti jezičnoga standarda za našu zajednicu. On služi da prevladamo svoje razlike u prostoru (oni iz Čakovca, iz Sinja i Vinkovaca moraju imati zajednički jezični idiom i to ne znači da moraju zaboraviti i iskorijeniti svoje govore, njima se štoviše mogu služiti u mnogim prilikama). Taj zajednički idiom ima ono što drugi idiomi nemaju, njime se mogu izreći sve čovjekove civilizacijske potrebe. Ne smijemo se prema tom idiomu od-

nositi nemarno, moramo nastojati služiti se njime što primjerenije, moramo nastojati sadržaj naše poruke što točnije oblikovati.

Hrvatski u službi struke

Smatrate li razumnim zalaganje Universitasa da se hrvatski kao obavezan predmet uvede na sve studentske programe bez iznimke?

- Da, držim da je to vrlo dobro. Na zagrebačkom smo sveučilištu u jednom davnom periodu već bili došli blizu tome. Samo, to će se sve raspasti ako to ne bude hrvatski u službi struke. To znači da taj kolegij mora pomagati da mladi čovjek poboljša svoje sposobnosti izražavanja općenito i izražavanja stručnih sadržaja posebno, dakle on mora imati zajedničke sadržaje i posebne sadržaje za pojedine struke. To moraju raditi dobro pripremljeni nastavnici zbog čega bi se i studentski program kroatistike trebao pozabaviti time. Studenti moraju prepoznati taj predmet kao nešto što im je potrebno i korisno.

Treba li, u cilju promicanja važnosti jezika, tražiti od sveučilišnih nastavnika i znanstvenika tražiti da barem dio radova objavljuju i na hrvatskom jeziku?

- To je jednim dijelom već uređeno, mislim da postoji obaveza da se sažetak članka ili projekta pisan na stranom jeziku objavi i na hrvatskom jeziku, a trebalo bi razmisliti i da to ne bude samo sažetak nego širi prikaz svih bitnih nalaza. Ne mislim da se to treba uvjetovati, to treba biti uzus ponašanja akademske zajednice kojim se pokazuje pozitivan odnos prema vlastitom jeziku. Mislim da bi to pomoglo i znanstvenicima, bez obzira koje su struke, da budu prepoznatiji u vlastitoj okolini.

Kakav status nastavi hrvatskog valja osigurati aktualnom kurikulumom reformom?

- Slovenski "kurikularni dokument" kaže da je slovenski jezik najvažniji predmet u ukupnom obrazovnom

Osobna karta

Stjepan Damjanović rođen je 2. studenoga 1946. u Strizivojnoj (Županija osječko-baranjska). Prva četiri razreda osnovne škole završio je u rodnom selu, a četiri viša u susjednom Vrpolju. Nakon gimnazijskoga školovanja u Požegi upisao se na Filozofski fakultet u Zagrebu i diplomirao jugoslavenske jezike i književnosti (kao A predmet) te ruski jezik i književnost (kao B predmet). Cijeli radni vijek na tom je fakultetu: 1971. izabran je za asistenta profesoru **Eduardu Hercigonji** na Katedri za staroslavenski jezik (danas Katedra za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo). Na tom je fakultetu obranio svoj magistarski (1977.) i doktorski (1982.) rad s temama iz jezika srednjovjekovnih hrvatskoglagojskih tekstova. Godine 2004. postao je pravim članom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Osim na matičnom predavao je na sveučilištima u Osijeku, Rijeci, Mostaru, Bochumu, Grazu i Pragu. Bio je predsjednik Komiteta hrvatskih slavista i organizator Prvoga hrvatskoga slavističkoga kongresa u Puli. Od 1996. do 2000. član je Upravnoga vijeća Sveučilišta u Zagrebu, a 1999–2002. glavni tajnik Matice hrvatske, njezin potpredsjednik, pa od 2014. predsjednik.

Napisao je jedanaest samostalnih autorskih knjiga. U ovoj prilici posebno ističemo dva udžbenika: *Slovo iskona* i *Staroslavenski jezik*, oba u više izdanja. S **Josipom Bratulićem** napisao je reprezentativnu trosveščanu monografiju *Hrvatska pisana kultura od VIII. do XXI. stoljeća* (2005–2008).

procesu jer preko njega (mladi) čovjek dolazi da svih spoznaja do kojih dolazi u svom školovanju. To vrijedi za svaki nastavni jezik. Iz toga izlazi da on mora imati primjerenu satnicu ispunjenu primjerenim sadržajima. Ne tako davno jedno je istraživanje pokazalo da je fizika učeničima teška i u Mađarskoj, i u Italiji, i u Sloveniji, i u Hrvatskoj, ali su mađarski, talijanski i slovenski jezik u svojim domovinama omiljeni predmeti, a u Hrvatskoj hrvatski nije. To ne ovisi samo, pa ni u prvom redu, o broju sati, ali broj je sati naravno važan. Ja sada nisam u toj problematici neposredno i ne mogu reći treba ovdje toliko, ondje toliko sati. Hrvatski kao predmet uvijek je imao svoju jezičnu, svoju književnu i svoju izražajnu sastavnicu. Čini mi se da je važno djecu više učiti jezik, a manje o jeziku. "Manje"

“

Podržavam inicijativu Universitasa da hrvatski jezik bude prisutan na svim studijima. To mora biti hrvatski jezik u službi struke, a trebaju ga izvoditi pripremljeni nastavnici.

ne znači "ništa". Ja sam studirao i volim književnost, ali bih svedjedno u našim čitankama umjesto pokoje lirске pjesme volio vidjeti primjere dobro napisanih molbi i žalbi, primjere dobroga govora i sličnog, volio bih razvijati svijest da hrvatski ima svoje funkcionalne stilove i da ne služi samo, pa ni u prvom redu, za književno stvaralaštvo.

Nedavno smo pisali o nesvakidašnje dirljivoj gesti kojom su Vas studenti ispratili u miro-

vinu. Dopustite da Vas u tom kontekstu zamolimo za komentar izjave jednog znanstvenog uglednika s Vašeg bivšeg fakulteta koji je odrekao bilo kakvu odgojnu obvezu sveučilišnih profesora.

- Sveučilišni profesor i svatko tko radi s ljudima, osobito s mladima, ima i mora imati odgojne obveze. Kod sveučilišnoga profesora one nisu izravne, to znači da on neće i ne smije umjesto svoje struke na nastavi nuditi odgojne sadržaje. No, vi šaljete odgojne poruke svojim odnosom prema radu, prema nastavi, prema studentima. Još kao student razlikovao sam profesore koji uredno i požrtvovno obavljaju svoje poslove od onih koji su svako drugo predavanje otkazivali, razlikovao sam one koji su predavanje koristili za prosipanje svoga velikoga znanja, a ispite da demonstriraju svoju božanstvenu pravdu i nepogrešivost, od onih koji su usrdno pomagali studentima da razviju svoje sposobnosti. Odgojne tirade umjesto stručnih sadržaja mogu samo štetiti, ali Vi svojim radom i ponašanjem šaljete i odgojne poruke.

Profesori odgajaju

Kako biste, na kraju svoje profesorske karijere, "opravdali" Vaš cjeloživotni pedagoški put i koja biste iskustva na tom planu istakli kao najpoticajnija s jedne, i najtužnija s druge strane?

- Kad sam birao studij, nisam svoj pogled usmjerio prema zanimanjima koja obćavaju najviše novca, najbolji standard, najveći utjecaj, želio sam raditi u školi. Sanjao sam da ću biti profesor na dakovačkoj, vinkovačkoj ili požeškoj gimnaziji. Studirao sam ono što me zanimalo i poslije sam radio ono što sam želio i volio raditi. Mislim da je to vrlo važno. Svatko nakon održane nastave osjeća koliko je ona bila (ne)uspješna. I sada kad je sve prošlo, sa zahvalnošću se sjećam onih pari studentskih očiju koje su mi govorele da im je drago da su bili na nastavi, da sam im pomogao, da sam ih potaknuo... One su mene poticale da se i sljedeći put dobro pripremam, da dam sve od sebe... Tužno mi je bilo gledati brojne moćnike u društvu kako se tobože sa zahvalnošću sjećaju svojih učitelja, ali nikad nisu i ne bi učinili ništa da se u društvu popravi status prosvjetara, ne samo materijalni. A to bi za zdravlje i napredak društva bilo itekako važno.

Na čemu trenutno radite?

- Na nekoliko stvari, nažalost. Kažem nažalost jer često veći broj zadataka znači manju kvalitetu izvedbe svakog od njih, ali trudim se da ne bude tako. Trenutno mi je u fokusu izrada Matičine publikacije u povodu 175. njezine obljetnice. Želim prirediti jedan "kalendar života i rada Matice" i to tako da na približno 175 kartica, po jednoj za svaku godinu, prikaze sve važne događaje, zanimljivosti i kvalitetne ilustracije o njejoj bogatoj povijesti. Na mom, glagoljaškom planu, trenutno se bavim jednim zanimljivim korpusom hrvatske glagoljaške kulture – nizom publikacija koje su hrvatski protestanti tiskali u Tübingenu u jednom malom periodu 16. stoljeća.

